

ממנטו, כוריאוגרפיה: נדיה טימופייבה, בלט ירושלים, בכורה: 1 בספטמבר, 2019, מרכז סוזן דלל

שתי סצנות יפות פתחו וסגרו את היצירה *ממנטו*. בראשונה, עם פתיחת המסך, נראית הרקדנית פרנציסקה מאן, בגבה אלינו כשפניה אל הקהל הפולני שצופה בה. כמו תמונה בתוך תמונה, אנו מתבוננים בקהל שמריע לרקדנית במהלך סיבובי הפואטה שלה. עם פתיחת המסך, אנחנו הופכים חלק מהסיפור. בסצנה האחרונה נדר תיל מפרידה בינינו ובין המתרחש על הבמה, אנחנו כבר לא חלק ממשפחתה של פרנציסקה מאן, כבר לא חלק מהסיפור.

הצפייה ב*ממנטו* העלתה בי סקרנות רבה לגבי תהליכי היצירה של עבודה זו ולגבי הסיפור יוצא הדופן של פרנציסקה מאן. העלילה עוסקת בוורשה של שלהי הקיץ, 1939. פרנציסקה, בלרינה פולנייה מוכשרת, חושבת בתמימותה כי אם תענה לעסקה של קצין ס.ס, היא ובני משפחתה יצילו ממשלוח אל מותם. פרנציסקה תרקוד במועדון בפני קצינים גרמנים ובתמורה תוכה בדרכונים שוויצריים לה ולמשפחתה. אך מאן נשלחת עם משפחתה לאושוויץ, וככל הנראה רוקדת ריקוד סוער בפני קצין נאצי כי היא לא מוכנה להיכנע למוות ללא התנגדות. התנמול הניע... והכול נגמר.

ממנטו מאת נדיה טימופייבה, בלט ירושלים, רקדנית: מריה סלקטור, צילום: ליאניד חרומצ'נקו Memento by Nadia Timofeeva, Jerusalem Ballet, Dancer: Maria Selector, Photo: Leonid Khromchenko

נפגשתי עם נדיה בסטודיו הירושלמי שלה:

מאין נולד הרעיון?

רציתי לעסוק בשואה שנוכחת בחברה הישראלית כפצע פתוח. הטענה לפיה הלכו היהודים כצאן לטבח, ללא התנגדות, הוכחה כשגויה כבר מזמן. יש אין סוף עדויות על מעשי גבורה של התנגדות יהודית פיזית ורוחנית, בהם נאבקו יהודים לשמור על שגרת חייהם, על צלם אנוש ועל ערכי הליבה היהודיים. מאמצים אלה נעשו למרות הדה־הומניזציה וההשפלה שספגו מידי הנאצים. אי חשיפתם של מקרים אלה מהדהדת את הרוע שהיה בשואה. זה זמן חיפשתי סיפור שיתפוס אותי כיוצרת. פשפשתי בארכיון יד ושם והתלבטתי אם רשימת שינדלר יכול להתאים ללהקה שלי. מסיבות טכניות שונות רשימת שינדלר לא התאים. מרינה נאמן, מנכ"לית בלט ירושלים, שמעה על רקדנית פולניה יהודייה בשם פרנציסקה מאן, שהייתה אחת הרקדניות היפות והמבטיחות בפולין שלפני המלחמה. הרעיון לעסוק בה שבה את ליבי. כשלא הצלחתי למצוא חומרים מספקים על מאן, פניתי למיכאל סדובסקי, מחזאי וסופר רוסי יהודי שהוא גם חבר של אימי נינה ז'יל, וביקשתי ממנו

שנכתוב יחד את הליברטו לעבודה. לא באמת חשוב אם מאן ירתה בקצין הנאצי או מה קרה בדיוק באותו יום בגטו ורשה, הדעות חלוקות על סיפור גבורתה של מאן. לי היה חשוב להבליט את אומץ ליבה, את התעוזה ואת רצונה להילחם ולא לוותר. הרי כוח רצון ונחישות מתגבשים בכל רקדן בלט לאורך שנים של עבודה סיופית. קשה להצליח במקצוע תובעני וקשה, כמו ריקוד, בלי התכונות הללו. חייה הידרדרו מפסגת ההצלחה אל איבוד תקווה מוחלט אם תצליח להינצל מתופת הגטו. השילוב של תכונותיה כרקדנית ואיבוד התקווה שחשה, הביאו, להבנתי, לביצוע אקט אימפולסיבי ולא רציונלי, בבחינת יתמות נפשי עם פלישתים.

איך מתחילים ליצור ריקוד מסיפור כזה?

התחלתי את תהליך הכוריאוגרפיה מהסיפור עצמו. הליברטו הנחה אותי. מיכאל סדובסקי ואני פרקנו את הסיפור לסצנות ולכל סצנה חיפשתי מוזיקה מתאימה. תהליך העבודה היה פאזל גדול שאט אט הצטרפו חלקים נוספים לכדי שלמותו. העבודה נפתחה עם מוזיקה של לורד ברנרס (Berners), מלחין אנגלי שיצר עוד לפני המלחמה. זו לא פעם ראשונה שנעשה שימוש במוזיקה של ברנרס ליצירות בלט, הרוויאל בלט השתמש מספר פעמים ביצירותיו. חיפשתי מוזיקה משתנה, וזו שבחרתי מתחילה באופטימיות ושמחה ועוברת להיות דרמטית. התנועות נבנו לפי

ריאיון עם נדיה טימופייבה על היצירה ממנטו

שרון טוראל

מוזיקה והשתלשלות העלילה; מתחושת קלילות ואופטימיות אל הבשורה המרה והפחד הגדול, עת נכנסו הנאצים לפולין עוד באותו הלילה. היה לי חשוב לקחת את הקהל למסע יחד איתי, שירגיש חלק מהמשפחה שעל הבמה. בהליכה אל הגטו רציתי לפנות אל ליבם של הצופים, לכן בחרתי את נוקטורנו של שופן שנוגע מאד לליבי. זו מוזיקה אמנותית שפורטת על נימי נפש, אך גם מעלה שאלה, איך ייתכן שאנטישמי כמו שופן כתב מוזיקה אסתטית כזו? התחושות שעולות, כמו גם השאלות בצידן, מטלטלות אותי ואת הקהל. אתן עוד דוגמא, היה לי ברור שאני רוצה להשתמש בבולרו של ראוול. בחזוני מעגליות היצירה התאימה לסולו של הקצין הנאצי. על גבי המוזיקה שתלתי נאום של היטלר. השילוב של שני אלה יחד הבנו תנועה המייצגת את דמותו של היטלר הרגשי והאימפולסיבי. מתוך המוזיקה יצרתי לכל דמות את התנועה האופיינית לה. כך תנועת היהודים שונה מזו של הקצין הנאצי. אתן שתי דוגמאות: לחג החנוכה בגטו חיפשתי מוזיקה עם נופך יהודי־רגשי, כמו זו שנדלתי עליה ברוסיה. לא הכרתי קודם לכן את yellow stars של מלחין יהודי רוסי בשם איסק שוורץ. במוזיקה זו יש מוטיבים של ריקודים יהודיים. שפת התנועה של ריקודים אלה הייתה לרוב דלה וצנועה. פיתחתי שפת

ריקוד צנועה זו בכלים הנאו־קלאסיים שברשותי, לשפה תנועתית המאפיינת את משפחתה של פרנציסקה. לסצנה בה יושבת המשפחה סביב השולחן בביתה בגטו, בחרתי יצירה שאהובה עלי במיוחד, התשיעית של בטהובן. הרעיון היה ליצור ריקוד רק מפלג הגוף העליון. שכשם שבטהובן הלחין בלי יכולת שמיעה, כך הם ירקדו ללא פלג הגוף התחתון. רציתי לתרגם לתנועה את שפת הסימנים, אך לא הצלחתי. שפת הסימנים הופיעה במקום אחר בעבודה שלי.

היכולת לרקוד רק עם פלג הגוף העליון התאימה לאביה של פרנציסקה, הרקדן אדם גרינפלד.

אדם גרינפלד הוא נכה צה"ל, רקדן בכיסא גלגלים שהגיע אל הפרויקט בדיוק בזמן. אדם הוא בן לניצולי שואה ואימו שרדה את תאי הגזים באושוויץ. באופן ניסי, כשכבר עמדה עירומה בתור לתאי הגזים, למולה הגו נגמר וכך ניצלו חייה. הודות לנס הזה אדם כאן כדי לספר לנו את סיפורה של אימו... גם עבורי זו הייתה הפתעה לצרף רקדן נכה לקאסט. אדם לא היה בתוכנית המקורית וכשהוא הגיע, כבר בחזרה הראשונה היה ברור שהוא יוסיף צבע ייחודי. בחזרות הוא נתן דוגמה לחריצות, לרצינות ולמסירות עבור הרקדנים הצעירים.

ממנטו מאת נדיה טימופייבה, בלט ירושלים, רקדנים: מריה סלקטור (בתפקיד פרנציסקה מאן) ואבי לרנר (בתפקיד קצין ס.ס), צילום: ליאניד חרומצ'נקו

Memento by Nadia Timofeeva, Jerusalem Ballet, Dancers: Maria Selector and Avi Lerner, Photo: Leonid Khromchenko

מה עמד מאחורי השימוש במוסיקת התקווה?

מעבר להיותו ההמנון שלנו, עבורי זו יצירה מוזיקלית. השתמשתי בגרסה המרגשת של ג'ון ויליאמס The hope מתוך מינכן של סטיבן שפילברג. ב*ממנטו* היתקווה עוברת כחוט השני בשני מקומות: אל מול גדרות התיל, כל אחד רוקד את התקווה שלו על פי פרשנות, באופן אישי ופרטי, לכן אין מקום לאוניסון. גם שפת הסימנים של התקוה שתולה על גבי מוזיקה אחרת במקום אחר בעבודה, כך שרק מי שקורא שפת סימנים יזהה אותה...

בעבודות שלך יש השקעה ומחשבה רבה בעיצוב הבמה, בתפאורה ובתלבושות.

מי שאחראית על עיצוב הבמה הפעם היא ינה פולונסקי, אמנית בוגרת בצלאל. ינה, אמנית בנשמתה, משכה לכיוון קונספטואלי וחדשני. מטעמי תקציב, חיפשנו

פתרונות פרקטיים ומודולריים שיתאימו לשונות בין במה אחת לאחרת. כך שולחן האוכל סביבו מתכנסת המשפחה בגטו, הוא גם הבמה עליה רוקדת מאן במועדון. כשמניחים את אותו שולחן עם הרגליים לכיוון הקהל, הוא הופך לגדר. בית הכנסת בוורשה בתקופת המלחמה היה בצורת תיאטרון. העתקנו את המבנה הזה אל הבמה, כך שמי שמכיר את בית הכנסת של ורשה יחזה בו על הבמה. באמצעות התאורה נתנו לקהל תחושה שהוא חלק מהסיפור. פנס המחנה הגדול והמאיים שחיפש יהודים שניסו להימלט, לא פסח גם על הקהל.

זו לא הפעם הראשונה שאת בוחרת בנושאים יהודיים ליצירות עבור הלהקה שלך.

אני פחות מתחברת ליצירות אבסטרקטיות. העבודות שלי נרטיביות כי זו נטיית ליבי. אני נווה אחר אמת זו ומאמינה שוו הסיבה שאצליח. היום ארגז הכלים שלי מורכב מקלאסי, נאו־קלאסי ומודרני. שפת התנועה ברוסיה הייתה רק בלט קלאסי בשילוב פנטומימה. בארץ לא מקובל להשתמש בפנטומימה שמקלה על העברת מסר ועל בניית דמות נרטיבית. מודרני היה סוד גדול וקשה לפיצוח ברוסיה ולא היו שיעורים מודרניים בבתי הספר לבלט. ראיתי שזה מקובל בארץ ולמדתי מודרני עם התלמידים שלי, כך שתוך כדי תנועה רכשתי כלי חדש. מנעד האפשרויות שלי כיוצרת התרחב והעמיק. אני מאמינה שלקהל מעניין יותר ששלוש השפות שלובות ביצירות שלי ככלי עבודה לחיבור כוריאוגרפיה, להמצאת תנועה ולבניית דמות. עיסוק בסיפורים שלנו כעם וכאומה לא נפוץ בבלט הקלאסי. כישראלית וכיהודייה, אני חשה שליחות שעבודות כאלה עולות בארץ ובעולם. עבורי זו נישא ייחודית ושונה של הלהקה שלי. אף שאני לא מהפכנית, הביקורת חיבקה אותנו *באילוף הסוררת, כנר על הגג* ועכשיו ב*ממנטו*.

שם העבודה שלך מרמז על זיכרון המוות בכל צעד כאן על פני האדמה (memento mori = remember the death)

יש צניעות כלשהי בזיכרון התמידי של *ממנטו* מורי, אזהרה שעומדת בבסיס חיינו. לפני המלחמה אף אחד לא שיער בנפשו שכך יהיו פני הדברים. בכל שלב הופתעו היהודים וחשבו שזהו השלב הנרוע ביותר אליו יכול האדם להגיע, ובכל שלב נוסף הם התבדו. גם אם הצליחו לגייס תקווה, היא התנפצה בכל פעם מחדש. העיקרון הזה הנחה אותי לאורך היצירה. עם זאת, למרות הידיעה של סופיות החיים, יש בהם הרבה יופי, יצירה ותקומה למרות הכול.

שרון טוראל דוקטורנטית באוניברסיטה העברית, בעלת תואר שני מהאקדמיה למוזיקה ולמחול בירושלים. סיימה בהצטיינות יתרה את עבודת המוסמך שלה. בעלת תואר שני מהאוניברסיטה העברית בחקר סכסוכים. מרצה בתחום תולדות המחול, רקדנית ומורה לריקוד מצרי.